

Obrazovanje i rodne nejednakosti u Hrvatskoj (povijesni presjek i današnja situacija)

Gverić, Marija

Undergraduate thesis / Završni rad

2016

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zadar / Sveučilište u Zadru**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:162:032843>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-08-08**

Sveučilište u Zadru
Universitas Studiorum
Jadertina | 1396 | 2002 |

Repository / Repozitorij:

[University of Zadar Institutional Repository](#)

zir.nsk.hr

DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

Sveučilište u Zadru

Odjel za sociologiju
Preddiplomski sveučilišni studij sociologije (dvostranični)

Marija Gverić

**OBRAZOVANJE I RODNE NEJEDNAKOSTI U
HRVATSKOJ (POVIJESNI PRESJEK I DANAŠNJA SITUACIJA)**

Završni rad

Zadar, 2016.

Sveučilište u Zadru
Odjel za sociologiju
Preddiplomski sveučilišni studij sociologije (dvopredmetni)

**OBRAZOVANJE I RODNE NEJEDNAKOSTI U HRVATSKOJ(POVIJESNI
PRESJEK I DANAŠNJA SITUACIJA)**

Završni rad

Student/ica:

Marija Gverić

Mentor/ica:

Mr. sc. Ratko Čorić

Zadar, 2016.

Ja, **Marija Gverić**, ovime izjavljujem da je moj **završni** rad pod naslovom **Obrazovanje i rodne nejednakosti u Hrvatskoj (povijesni presjek i današnja situacija)** rezultat mojega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na izvore i radove navedene u bilješkama i popisu literature. Ni jedan dio mojega rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz necitiranih radova i ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem da ni jedan dio ovoga rada nije iskorišten u kojem drugom radu pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj, obrazovnoj ili inoj ustanovi.

Sadržaj mojega rada u potpunosti odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uređenoga rada.

Zadar, 20. listopad 2016.

Sadržaj

1. Uvod	3
2. Povijesni prikaz obrazovanja žena	5
2.1. <i>Novi vijek</i>	5
2.2. <i>Suvremeno doba</i>	6
3. Obrazovanje žena u Hrvatskoj	9
3.1. <i>Obrazovanje kao dio ženskog pokreta</i>	9
3.2. <i>Obrazovne prilike do reforme školstva 1874. godine</i>	10
3.3. <i>Žensko obrazovanje unutar reforme školstva 1874. godine</i>	12
3.4. <i>Reforma ženskog obrazovanja 1892. godine</i>	13
4. Položaj žena u obrazovanju u 20. stoljeću	15
5. Žene i obrazovanje u samostalnoj Hrvatskoj	19
5.1. <i>Rodna (ne)ravnopravnost i diskriminacija u hrvatskom obrazovanju</i>	20
5.2. <i>Obrazovna struktura hrvatskog stanovništva prema spolu</i>	22
6. Zaključak	28
7. Literatura	30

OBRAZOVANJE I RODNE NEJEDNAKOSTI U HRVATSKOJ
(povijesni presjek i današnja situacija)

Sažetak

Ovaj završni rad obrađuje temu rodne nejednakosti i obrazovanja u Hrvatskoj. Početno se obrađuje povijesni prikaz obrazovanja žena kroz novi vijek i suvremeno doba. Veći naglasak stavlja se na obrazovanje žena u Hrvatskoj. Rad će prikazati povijesni presjek obrazovanja žena u Hrvatskoj prateći tako razdoblje 19. stoljeća, u kojem je došlo do reforma koje su utjecale na oblikovanje obrazovnih institucija. Položaj žena u obrazovanju na prijelazu u 20. stoljeće donosi nove promjene koje su obilježene ratnim stanjima i državnim uređenjima. Rad pokušava prikazati položaj žena na hrvatskom području tijekom 20. stoljeća, i promjene koje su utjecale na mijenjanje položaja žena u društvu. Na samom kraju bavi se rodnom neravnopravnošću i diskriminacijom u hrvatskom obrazovanju. Rad stavlja naglasak na obrazovnu strukturu hrvatskog stanovništva prema spolu s naglaskom na obrazovnu razliku kod pohađanja obrazovnih institucija.

Ključne riječi: obrazovanje, promjene u obrazovanju, obrazovana struktura, obrazovanje žena, rodna nejednakost.

EDUCATION AND GENDER INEQUALITY IN CROATIA
(historic section and current situation)

Abstract

This final work deals with the topic of gender inequality and education in Croatia. Initially, it deals with the historical account of the education of women in the modern age and contemporary time. Greater emphasis however will be placed on the education of women in Croatia. Further on, work will exhibit historical overview of education of women in Croatia clasp the 19th century period in which there has been reforms that have influenced the moulding of Croatia's educational institutions. The position of women in education at the turn of the 20th century brought new changes which were marked by the state of war in the country and state arrangements. The work aims to display the position of women in Croatian territory during the 20th century, as well as the changes that have influenced the changeover in the position of women in society. Finally, the work discusses gender inequality and discrimination in Croatia's educational system. The emphasis of this work is placed on the educational structure of the Croatian population by gender, with an emphasis on the educational difference in attending educational institutions.

Keywords: education, changes in education, educated structure, education of women, gender inequality.

1. Uvod

Ovaj rad obrađuje temu rodih nejednakosti i obrazovanja u Hrvatskoj. Obrazovanje je oduvijek imalo snažan utjecaj i značaj u društvu. Međutim, gledajući u prošlost prijenos znanja najčešće se odvijao generacijskim putem te je takav tip prijenosa znanja bio dovoljan za određena zanimanja. Moderna društva donose promjene po pitanju mogućnosti obrazovanja. Javljaju se obrazovne institucije koje proširuju obrazovnu strukturu nudeći svima jednake mogućnosti u stjecanju znanja. Upravo iz tog razloga dolazi do obrnute socijalizacije gdje mladi uče starije, stoga obrazovanje možemo definirati kao bitan aspekt socijalizacije koji uključuje stjecanje znanja i učenje vještina. Namjerno ili nenamjerno, obrazovanje često utječe i na stvaranje uvjerenja i moralnih vrijednosti (Haralambos, Holborn, 2002). Usporedno s procesima modernizacije i industrijalizacije, obrazovanje postaje sve više vezano za područje rada. Nas će u ovom radu koji se bavi obrazovnim nejednakostima žena u Hrvatskoj, poglavito zanimati obrazovanje kao važno područje svakog društva koje često zna širiti nejednakosti upravo na temelju rodne pripadnosti. Pod takvim okolnostima znanje postaje moćna sila uz čiju se pomoć održava tradicionalni sustav vrijednosti i legitimira muška dominacija (Giddens, 2007:690). Tijekom povijesti, pa i sve do nedavno žene su bile isključene iz javne sfere društva, pa i iz obrazovanja. Potkraj 1970-ih sve veći broj istraživanja započinje se baviti rodnom nejednakosti. Postupno se mijenja sustav rodnih odnosa gdje žena više nije kućanica i majka ograničena na obiteljsku sferu. Ta promjena proistječe u osnovi iz političkih građanskih prava koja je izborio prvi val feminizma početkom dvadesetog stoljeća u kontekstu rastuće potražnje za ženskom radnom snagom u privredama u razvoju i mogućnosti školovanja žena na svim razinama (Walby, 2005). Promjene su dovele do rodne rekonstrukcije koje su promijenile položaj žena unutar društva. Upravo suvremena rekonstrukcija kroz konvergenciju i polarizaciju pokušava smanjiti vidljivu nejednakost. Tako Walby (2005) navodi kako konvergencija među rodovima nastaje među mladim ljudima gdje postoje veće šanse za obrazovanjem i ulaskom na tržište rada što smanjuje nejednakost među spolovima po pitanju kvalifikacije i rada. Polarizacija biva vidljiva između mlađeg i starijeg naraštaja žena. Mlade žene imaju veće šanse da steknu potrebnu kvalifikaciju i stupe na tržište rada dok starije žene grade svoj život na temelju patrijarhalne strukture. Potreba žena da se uključe na tržište rada zahtijevalo je veću razinu obrazovanja kako bi uspješno konkurirale većem postotku obrazovanih muškaraca. Na taj način žene postaju dio ekonomskog aktivnog stanovništva. Sve više žena se obrazuje, a time mijenjaju svoje stavove i vrijednosti koje će kasnije prenijeti na svoju djecu. Na taj način se polako, ali odlučno iskorjenjuje patrijarhalna obitelj u kojima su

žene potlačene, neobrazovane i predodređene za kućanske poslove. Na broj obrazovanih žena u društvu najviše utječu: društvena klasa, kulturna depriviranost, brak, rađanje djece, briga o djeci te neravnomjerno raspoređeni kućanski poslovi. J. W. B. Douglas iznosi tezu da se u nekim obiteljima ne izdvajaju ista sredstva za obrazovanje sinova i kćeri. Smatra da se na obrazovanje sinova troši više novca nego na obrazovanje kćeri. Sama teza nije dokazana istraživanjem, ali postojanje mnogih činjenica, poput rijetkog slanja i poticanja djevojčica na obrazovanje kroz povijest, potkrepljuje tu pretpostavku. (Douglas, 1964, prema Galeković, 2011). Postavlja se pitanje koliko duboko je ukorijenjena rodna nejednakost u društvu. Ovaj rad se bavi povijesnim osvrtom na obrazovanje žena u Hrvatskoj i to osobito razdobljem 19. i 20. stoljeća, jer se i na europskoj i svjetskoj razini o ravnopravnosti žena u obrazovanju ozbiljnije počinje govoriti tek u modernom društvu (od Francuske revolucije). Namjera je ispitati povijesne društvene odnose iz feminističke ženske perspektive. Osobita pažnja posvetiti će se razdoblju nakon 1945. (u okviru SFRJ). Tijekom tog razdoblja dolazi do ravnopravnosti žena i kao radnica i u sferi obrazovanja, ali s još uvijek dominantnim patrijarhalnim vrijednostima. Takve promjene dovele su do poboljšanja strukture ženske obrazovane populacije. Prema kriteriju obrazovanja struktura ženske populacije prije se znatno razlikovala od strukture muške populacije. U Hrvatskoj se između 1953. i 2011. smanjio udio ženskog stanovništva staroga 15 i više godina sa završenom osnovnom školom ili manjim obrazovanjem s 90,5% na 37,2%, dok se u istom razdoblju povećao njihov udio sa završenim fakultetom, odnosno visokom ili višom školom s 0,4% na 16,7%. Prema popisu stanovništva iz 2011. završeni fakultet, odnosno visoku ili višu školu imalo je 8,2% žena i 17,8% muškaraca starijih od 65 godina, odnosno 32,8% žena i 20,5% muškaraca u dobi od 25 do 34 godine.¹ Iz podataka se može uočiti sve manji jaz u obrazovanju na temelju roda. Stoga upravo obrazovanje nudi preduvjete za stjecanje kulturnoga kapitala, kako ga naziva Pierre Bourdieu. (Haralambos, Holborn, 2002) U ovom radu će se, prvenstveno kroz povijesni prikaz te određene statističke pokazatelje nastojati prikazati stanje obrazovanja u Hrvatskoj s obzirom na rodnu nejednakost nekad i sad. Pri tome će se jasno razaznati tendencija koja je apostrofirana i u ovom uvodu, naime, da ipak dolazi do stanovitih promjena koje se odnose na smanjivanje ovih nejednakosti.

¹ Podaci dobiveni iz DZS na temelju popisa stanovništva 2011. godine.

2. Povijesni prikaz obrazovanja žena

Tijekom povijesti žensko pravo na obrazovanje prošlo je preko bezbroj prepreka. Žene su oduvijek propitkivale svoje zadano mjesto unutar društva te su se u različitim razdobljima povijesti suprotstavljale zadanoj podložnosti. Stein navodi (1990) da obrazovanje nije izvanjski posjed znanja već lik koji ljudska osoba poprima djelovanjem različitih vanjskih moći. Na početku se pretpostavljalo da je u naravi žene da bude supruga i majka. Polazilo se kako obrazovna djelatnost mora voditi računa o naravi žene i muškarca. Ugrađena duboko u obrazovnu praksu spolna razlika prekrivala je i sve veću razliku između socijalnih grupa gdje se pitanje klasne pripadnosti javlja kao bitan čimbenik za mogućnost obrazovanja. Posljedice takvih razlika u društvu dovelo je do sve većih razlika između muškaraca i žena unutar društva. Ideje obrazovanja mijenjale su se kroz povijest te su prošle kroz različite rekonstrukcije koje su dovele do stvaranja današnjeg obrazovnog sustava. I dok je prosvjetiteljstvo svojim univerzalističkim idejama o jednakosti (pa i na pravo na obrazovanje) ukazalo na klasnu depriviranost tijekom 19. i prve polovice 20. stoljeća, u novije vrijeme pažnja se usmjerava, prije svega zahvaljujući feministkinjama na rodne nejednakosti; koje su tijekom povijesti gotovo isključivale žene u potpunosti, a nisu bile zanemarive ni u razdoblju modernosti.

2.1. Novi vijek

Prosvjetiteljstvo gradi kritički stav prema crkvenoj dogmi, postojećim praksama i vrijednosnim sistemima. Upravo je prosvjetiteljstvo potaknulo Francusku buržoasku revoluciju iz koje su krenuli prvi feministički zahtjevi. Polako se osvještuje potreba za ženskim obrazovanjem i građanskim pravima. Među prvim ženama koje su zahtijevale ženska prava u Engleskoj bile su Mary Astell i Mary Wollstonecraft, utemeljiteljica liberalnog feminizma. Mary Astell već u 16. stoljeću govori o potrebi osnivanja sveučilišta i visokih škola za žene, dok je Mary Wollstonecraft krajem 18. stoljeća isticala važnost ženskog obrazovanja kao važnog ključa ženske moći i nezavisnosti.

Krajem 18. stoljeća javljaju se ženska književna udruženja koje su uglavnom sačinjavale obrazovane aristokratkinje. Ističe se poznato žensko književno udruženje Bluestocking gdje su žene raspravljale o književnosti i umjetnosti, a rijetko o tradicionalnom položaju žena. Mary Wollstonecraft je pisala kako se upravo aristokratkinje, u želji da očuvaju svoj položaj, glasno

protive obrazovanju siromašnih žena. Tijekom same revolucije mnogi mislioci poput Condorceta, Saint Simona i Fouriera zalagali su se za jednakost spolova u društvu. Kao član Zakonodavne skupštine Condorcet je naveo prijedlog prema kojem se ženama omogućava pravo obrazovanja i pravo glasanja.

U Francuskoj se početkom 19. stoljeća javljaju dvije struje feminizma. Prva struja se zalaže za pravo na obrazovanje, ali se protivi pravu žena na glasanje kao i samoj teoriji o slobodnoj ljubavi. Oni koji su se priklonili prvoj struji prihvatili su kršćanski brak i podčinjenost. Druga struja feminizma obuhvaćala je društveni sistem i tražila je priznanje građanskih političkih prava, prava na obrazovanje i prava na dostupnost zanimanja. U konzervativnoj Engleskoj postoji slično stanje te se tek pred kraj 19. stoljeća osnivaju prva ženska sveučilišta. Pravo na jednako obrazovanje za žene ostvarivalo se sporo, a najveći problem stvarala je crkva. Dugo je crkva držala pravo nad fakultetskim obrazovanjem žena. U intelektualnim krugovima često su se vodile debate o pitanju umne sposobnosti žena. Tek je 1863. godine na sveučilištu u Zürichu dozvoljeno da studiraju i žene (na sveučilištu u Cambridge i Oxfordu prve studentice zakoračile su tek 1870. i 1878. godine) (Krstec, 2008).

2.2. Suvremeno doba

Ulaskom u 20. stoljeće mijenja se pogled na obrazovanje žena. Suvremeno doba donosi ravnopravnije odnose između muškaraca i žena. Ističu se sve češća osnivanja programa ženskih studija na sveučilištima u SAD-u potkraj šezdesetih i početkom sedamdesetih godina. Osnivanje ženskih studija javlja se kao projekt feminističkog pokreta koji je prepoznao važnost teme akademskog interesa žena. Takve teme su se bavile studijama o ženama gdje su žene bile subjekt, ali i predmet istraživanja. Vjerovalo se kako je interes žena u mnogim područjima zanemaren te su se ove studije upravo bavile tom problematikom. Prema Krstec (2008) kasnije se predmet istraživanja ženskih studija širio, tako da one danas prisvajaju multidisciplinarni pristup rodnom identitetu (zbog čega se poistovjećuju sa studijama roda) te iz istog razloga postoje preklapanja i s drugim interdisciplinarnim studijama poput feminističkih studija, Queer studija, postkolonijalne teorije, kritičke teorije o rasama i drugih.

Ženske studije se kritički odnose prema tradicionalnim načelima i nastoje suzbiti rodne stereotipe s ciljem mijenjanja stanja unutar društva. Javlja se dilema oko institucionaliziranja

ženskih studija. Propitkuju se pitanje očuvanja ženske studije kao posebne discipline ili bi je trebalo uklopiti u postojeće discipline te bi se time mijenjao postojeći lik discipline. Različite prakse pokušavaju odgovoriti na ovo pitanje. U SAD-u su se već formirali posebni programi koji su izučavali ženske studije, dok se u Europi ženska studija integrirala u ostale postojeće discipline poput sociologije, povijesti, književnosti itd. Bivše zemlje socijalizma bile su izuzetci te se kod njih javljaju posebni Centri za ženske/rodne studije devedesetih godina 20. stoljeća.

U današnje vrijeme žene su sve više orijentirane prema obrazovanju. Motivi za obrazovanjem su brojni, ali kao najvažniji razlozi često se navode upravo želja da se izađe iz siromaštva, želja da se dobiju bolji uvjeti života, daje veći doprinos društvenoj zajednici, osjećaj samozadovoljstva te želja za dokazivanjem i uspjehom. Današnje obrazovne mogućnosti žena prošle su kroz težak put k ostvarivanju jednakih šansi kao kod muškaraca. Međutim, još uvijek, u 21. stoljeću imamo problem pismenosti u svijetu. Kao sve veći problem ističe se slaba pismenost žena i djevojaka izvan formalnog obrazovanja. Posljedice ovih statističkih podataka su brojne, a neke od njih su kriminalitet, tinejdžerska trudnoća, nezaposlenost, siromaštvo itd. Kako bi se izbjegle ovakve društvene pojave potrebne su reakcije vlade i društva. Također, potrebne su reakcije lokalnih vlasti i medija koji znaju često održavati stereotipnu rodnu ulogu. Potrebno je širiti politiku jednakih mogućnosti bez obzira na spol. Takvu politiku možemo jedino postići opovrgavanjem predrasuda te rješavanjem problema u institucijama koje se bave zaposlenjem, radom, plaćanjem itd.

Veliki broj međunarodnih organizacija bavi se obrazovanjem i doneseni su brojni međunarodni akti prema uzoru na Univerzalnu deklaraciju o ljudskim pravima donesenu 1984. godine i njen 26. član koji se odnosi na pravo obrazovanje za sve. U tu grupu možemo svrstati i UNESCO-ovu Konvenciju protiv diskriminacije u obrazovanju, Konvenciju o pravima djeteta (čl. 27), kao i za žene najvažniju Konvenciju o eliminaciji svih oblika diskriminacije prema ženama (CEDAW). CEDAW u članu 10 predviđa jednake šanse za pripadnike oba spola od predškolskih do visokoobrazovnih institucija i profesionalnog usavršavanja. Ističe važnost jednakih šansi u gradskim i seoskim sredinama, uživanje u pogodnostima i stipendijama, sudjelovanje u sportskim aktivnostima i obrazovanju, organiziranju nastave za djevojke/žene koje su napustile školu prije mature itd. Pravo na obrazovanje je ljudsko pravo koje omogućuje samoostvarivanje pojedinaca u društvu. Obrazovanje nam služi kao most prema ženskoj emancipaciji te ukidanju tradicionalnih rodnih uloga i stvaranju novijih modela ponašanja

unutar društva prema ženama. Prema Krstec (2008) država i društvo moraju dati ženama jak poticaj da razviju osjećaj vrijednosti i da postanu samostalne ličnosti koje mogu postati uzor mlađim generacijama, te je u tu svrhu potrebno razviti kritičku svijest koja se postiže upravo obrazovanjem.

3. Obrazovanje žena u Hrvatskoj

Odjeci Francuske revolucije osjetili su se u čitavoj Europi pa tako i u Hrvatskoj. Obrazovanje tijekom 19. stoljeća bilježi važan rast u društvu. Smanjuju se klasne barijere te školovanje postaje preduvjet za napredovanje, stjecanje poželjnog društvenog statusa i boljih mogućnosti unutar zajednice. Javlja se potreba za reformiranjem i unaprjeđivanjem ženskog obrazovanja kako bi se poboljšali uvjeti žena u društvu. Međutim, liberalna građanska revolucija nije se direktno odnosila na žene te je i dalje prevladavalo mišljenje kako je ženi mjesto u obitelji gdje može izvršavati ulogu supruge i majke, dok je javna sfera društva bila isključivo rezervirana za muškarce. Tijekom 19. stoljeća žena se još uvijek smatra vlasništvom muškarca gdje upravo on regulira njenom imovinom, osobnim stvarima i roditeljskim pravima. U slučaju nevjere muž je imao mogućnost da zatraži razvod, dok je ženi to isto pravo bilo onemogućeno.

Kod pitanja javnog obrazovanja žena, hrvatska javnost je bila podijeljena. Konzervativni hrvatski krugovi opirali su se pitanju ženskog obrazovanja smatrajući kako će to ugroziti tradicionalnu strukturu obitelji. S druge strane, obrazovanje možemo promatrati kao način i sredstvo prenošenja novih intelektualnih i moralnih vrijednosti na mlađe naraštaje. Smatralo se da upravo žena ima najveći utjecaj na mlađe naraštaje kroz odgoj djeteta. Stoga se pretpostavljalo da odlazak žena u njemačke i mađarske liceje imaju posljedice na širenje narodne kulture. Upravo zbog toga ženski pokret dobiva podršku od vladajućih struktura. „U sedamdesete godine 19. stoljeća žene su ušle s tek izbornim pravom za otvaranje viših pučkih djevojačkih škola, da bi im na izmaku stoljeća bio dozvoljen upis na Zagrebačko sveučilište.“ (Gorenjak, Ograjšek, 2004:158)

3.1. Obrazovanje kao dio ženskog pokreta

Pitanje obrazovanja žena u Europi i Americi bilo je povezano s rastućim ženskim pokretom i mijenjanjem uloge žene u društvu. Sve liberalne i prosvjetiteljske ideje tijekom 19. stoljeća pružile su ženama prostora za mijenjanje svoje tradicionalne uloge u društvu. Žene počinju sudjelovati u nacionalnim i revolucionarnim kretanjima svoga doba. Omogućeno im je da se zaposle u industriji što ruši dotadašnja ograničenja i financijsku ovisnost o mužu ili ocu. Sve aktualnija postaju pitanja političkih prava žena i to pod utjecajem liberalnih ideja i djela

Johna Stuarta Milla i Ernesta Legouvea. Upravo 1866. godine John Stuart Mill predlaže parlamentu da ženama bude odobreno pravo glasa. Parlament je njegov prijedlog prihvatio, ali ga je premijer kasnije odbacio. Lydia Becker, potaknuta ovim događajima, osniva National Society for Woman`s Suffrage s ciljem postizanja građanskih i političkih prava žena. Pokret se vrlo brzo proširio cijelom Europom i izazvao je stvaranje različitih ženskih organizacija koje su imale različite ciljeve. Pri tome su se koristile svim oblicima demokratske borbe što je uključivalo tisak, parade, peticije, bankete itd.

Kao najvažniji problem javlja se nedostatak obrazovanih žena. U tom smislu, promicanje obrazovanja bila je bitna stavka u stjecanju političkih prava žena. Žene su mogle tijekom obrazovanja doseći određeni ekonomski, socijalni i emocionalni nivo. U Francuskoj i Belgiji 1864. godine zalaganjem J. Macca osniva se Ligue de l`Enseigent. Oni su sve do 1878. godine osnovali ukupno šest osnovnih škola i nižih gimnazija za dječake i sedam za djevojčice. U Francuskoj se 1867. godine donosi zakon prema kojem svako mjesto s više od 500 stanovnika mora imati osnovnu školu za djevojčice. (Gorenjak, Ograjšek, 2004) Razne privatne ženske organizacije financiraju obrazovanje žena zbog nedostatka državne potpore. Dolazi do otvaranja prvo američkih, a potom kasnije i europskih sveučilišta polaznicama elitnih djevojačkih liceja. U promicanju školovanja djevojaka veliku ulogu imao je pokret učiteljica koje su postale uzorom feminističkog modela.

Hrvatska se s novim događanjima susrela tek nekoliko desetljeća nakon europskih susjeda. Krajem 19. stoljeća hrvatsko društvo bilo je pretežno agrarno. Prevladavali su sitni i srednji posjedi što nije ostavljalo mogućnosti za razvijanjem kapitalističkog načina proizvodnje. Financijska i gospodarska snaga hrvatskog građanstva bila je mala što je utjecalo na stvaranje društvene situacije koja nije pogodovala razvoju ženskog pokreta. Otvaranje ženskih srednjoškolskih institucija pod okriljem donacija ženskih organizacija nije bilo moguće zbog nepostojanja takvih društava u Hrvatskoj.

3.2. Obrazovne prilike do reforme školstva 1874. godine

Obrazovne prilike djevojaka bile su na vrlo niskom stupnju sve do reforme školstva 1874. godine. Prema podacima iz tog razdoblja ukupno 30% djece bilo je upisano u neke od osnovnih škola. "Većina njih pohađala je dvogodišnje trivialke ili trogodišnje glavne škole, dok

su četverogodišnje normalke kojima je bio cilj pripremiti svoje polaznike za gimnaziju, bile vrlo rijetke. "(Gorenjak, Ograjšek, 2004:162) Velikom broju hrvatskih obitelji školovanje djece predstavljao je veliki financijski teret. Zbog takvih situacija djevojčice su ostajale kući. Pokazatelji obrazovnih prilika 1869. godine prikazuju kako je ukupno 11 posto žena starijih od šest godina pismeno, a 86 posto ih je potpuno nepismeno.

Tijekom 1872. godine u Hrvatskoj je postojalo ukupno 17 srednjoškolskih institucija koje su sve isključivo bile rezervirane za muške polaznike. Upravo nedostatak obrazovnog sistema za građanske djevojke privlači pozornost hrvatskih intelektualnih krugova krajem šezdesetih godina 19. stoljeća. Ova činjenica je potaknula hrvatske narodnjake Ivana Perkovca, Ivana Filipovića i Augusta Šenou da se zalažu za promjene u obrazovanju žena. Ivan Filipović isticao je kako nepostojanje žena u narodnom duhu šteti hrvatskom pokretu. Feminizam Filipovića kretao se u tradicionalnom krugu. Zalagao se za obrazovanje djevojaka, ali bez mogućnosti pisanja znanstvenog rada ili izlaženja iz okvira supruge i majke. Šenoa, poput Filipovića, počinje pisati o ženskom pitanju nakon što je uočio negativne posljedice tuđinskog odgoja djevojčica. Filipović se zalagao za otvaranje viših djevojačkih škola po uzoru na muške realke. U njegovom literaturnom djelu „Branka“ pronalazimo kritiku općeg društvenog stava prema ženskom obrazovanju. Ivan Perkovac donosi zaključak kako vezivanje žene isključivo za kuću ne odgovara modernom društvu. Zalagao se za obrazovanje djevojaka prema njihovim prilikama.

Godine 1868. otvara se prva Viša djevojačka škola u Zagrebu, a kasnije i u drugim hrvatskim gradovima. Polaznice Više djevojačke škole učile su kako se pripremiti za ulogu majke i domaćice. Uz opće predmete podučavali su se i predmeti poput kućanstva, glačanja, kuhanja itd. (Gorenjak, Ograjšek, 2004) Stručno obrazovanje biva sve bitnije te se tijekom 19. stoljeća otvaraju razne obrtničke i trgovačke škole. Kod traženja prava obrazovanja za djevojke ističe se tadašnja učiteljica Marija Pogačić. Nastojala je informirati žene o modernom kućanstvu, tehničkim mogućnostima i odgoju djece. "Za potrebe stručnog usmjeravanja djevojaka od 1876. godine u Hrvatskoj je djelovalo primaljsko učilište, a 1879. godine osnovana je u Zagrebu Ženska šivaća i risarska škola koja se u početku oslanja na Višu djevojačku školu, da bi 1888. postala samostalni institut, a 1892. godine Zemaljska ženska stručna škola." (Gorenjak, Ograjšek, 2004:164)

Postojali su odjeli za umjetnost i obrt, kućanstvo, trgovinu i knjigovodstvo sve s ciljem kako bi se polaznice mogle samostalno uzdržavati. Ističu se predavanja Šime Mazzure koji je naglašavao intelektualnu ravnopravnost muškaraca i žena te ograničenost ženskog obrazovanja. Protivio se položaju građanske žene koja je isključivo vezana za kuću. Sve veći pomaci u obrazovanju ukazuju na smanjivanje nepismenog pučanstva (žena) u hrvatskim zemljama krajem 19. stoljeća.

Brojčani podaci najbolje prikazuju promjene:

Tablica 1. Smanjivanje broja nepismenog pučanstva u hrvatskim zemljama krajem 19. stoljeća.²

GODINE	%NEPISMENIH MUŠKARACA	% NEPISMENIH ŽENA
1880.	73,51	83,39
1890.	67,10	78,05

3.3. Žensko obrazovanje unutar reforme školstva 1874. godine

U drugoj polovici 19. stoljeća modernizacija školstva odvija se u drugačijoj društvenoj atmosferi. Razvoj građanskog društva pogodovao je ukidanju feudalnog sustava, a time je došlo do jačanja liberalne struje učiteljstva kao i potrebe za razvojem obrazovanja. U takvim prilikama reforma školstva postaje važno pitanje, a rasprave o njoj nalazimo u svim pedagoškim i dnevnim novinama. Zakon donesen 1874. godine hrvatskom obrazovnom sistemu donosi bitne promjene. „Osim što je poduka ovisila o spolu, na odgoj i obrazovanje utjecali su još i temperament, starost djeteta, vjera, narodnost i “stalež“ – knjige tiskane 80-ih godina XIX. stoljeća naglašavale su tako podvojenost u pristupu obrazovanja djevojaka s obzirom na socijalnu pripadnost.“ (Jagić, 2008:82) Dolazi do podjela na opće pučke škole koje će trajati četiri godine i viših pučkih škola koje bi trajale tri godine, a tek od 1888. po četiri godine. Novost unutar obrazovnog sistema bilo je obavezno školstvo za dječake i djevojčice u trajanju od pet godina. Donesena je odredba prema kojoj svako mjesto koje ima barem 40 školske djece

² Jagić, Suzana (2008). „Jer kad žene budu žene prave...“ : Uloga i položaj žena u obrazovnoj politici Banske Hrvatske na prijelazu u XX. stoljeće“, Povijest u nastavi, Vol.VI No.11 (1): 78-100.

mora dobiti opću pučku školu. Kako navode Gorenjak i Ograjšek (2004) visoke pučke škole bile su namijenjene onoj djeci koja su željela nastaviti školovanje, ali se nisu htjela kasnije upisati na visoka učilišta.

Crkva se od početka protivila liberalnim reformama. Dugo vremena crkva je držala monopol nad odgojem učiteljica i to preko jedine škole u samostanu Sestara milosrdnica u Zagrebu. Mažuranićev zakon 1874. godine stupa na snagu te donosi niz modernih nastojanja i bavi se problemom preparandija (muških i ženskih) nastojeći tako buduće učitelje pripremiti za zvanje dajući im potrebno znanstveno i pedagoško znanje. Po Mažuranićevu Zakonu više nisu postojale privatne preparandije već je 1875. godine osnovana Zemaljska ženska preparandija. Postojala je i samostanska preparandija koja dobiva pravo javnosti 1879. godine i tako postaje jedina ženska preparandija u Hrvatskoj. Izgubivši utjecaj nad pučkom školom, crkva se borila da održi monopol nad odgojem učiteljica. Pod pritiskom 1883./1884. godine s radom prestaje Zemaljska ženska preparandija. Upravo ovaj sukob između državnih i crkvenih institucija otvara prostor za suradnju državnih institucija i pobornica promicanja ženskog obrazovanja. Nastala suradnja dovest će do stvaranja temeljitih reformi unutar ženskog obrazovanja početkom devedesetih godina 19. stoljeća.

3.4. Reforma ženskog obrazovanja 1892. godine

Nove reforme donosi Izidor Kršnjavi koji 1892. godine donosi nove odluke oko strukture srednjoškolskog obrazovanja djevojaka. Ukidaju se Viša djevojačka škola i preparandija u samostanu Sestara milosrdnica. Otvaraju se dvije nove institucije, a to su Privremeni ženski licej i Ženska stručna škola. Kao važna figura u hrvatskom obrazovanju javlja se Marija Jambrišek, koja je bila uspješna zahvaljući svom umjerenom pristupu i razumijevanju hrvatske sredine. Marija Jambrišek svoje je zahtjeve ograničila na prava žene na obrazovanje. Kretala se putem koji su joj već pripremili Filipović, Šenoa i Perkovac te je nastojala uvoditi djevojke u školski sistem. Predlaže otvaranje ženskog liceja koji će pridonijeti ženskom obrazovanju. Pokušava Hrvatsko-slavonskoj vlasti putem brošure prikazati potrebu za srednjoškolskim obrazovanjem djevojaka, ali biva odbijena zbog manjka sredstava. Koristila je zanimljiv argumentacijski materijal spajajući čitav niz patrijarhalnih vrijednosti s ciljem poboljšanja položaja žena. Naglašavala je važnost majke i supruge za sve članove obitelji te je na temelju toga promišljala kako neobrazovana žena može izvršavati tu ulogu. Zaključuje kako

je djevojkama usađeno kako im glavni cilj treba biti dobra udaja, razvijanje taštine i prezir prema radu, čime se od njih stvara igračka u rukama muškaraca. Ističe kako manjak ženskog obrazovanja unutar hrvatskih granica ima štetnu ulogu na rodoljublje. Ukoliko se djevojke školuju u austrijskim gimnazijama, vraćaju se kući odnarođene i neće moći odgajati vlastitu djecu u rodoljubnom duhu. Također, bavi se pitanjem djevojaka koje su ostale na marginama društva, odnosno nisu se mogle dobro udati bez miraza i veze. Postojanje „usjedilica,, biva njen najjači argument za potrebom većeg obrazovanja žena kako bi mogle imati egzistenciju i izvan braka. Pokušavala je upisati ženu u povijest stvaranja društva i dokazati kako su one za stvaranje društva i kulture važne. Upravo zalaganjem Izidora Kršnjavog provedena je temeljita reforma ženskog obrazovanja što je dovelo do otvorenja dviju novih institucija u Zagrebu. Ženska stručna škola omogućavala je polaznicama praktična znanja dok je Privremeni ženski licej strukturom više nalikovao gimnaziji. Privremeni ženski licej trajao je osam godina i bio je podijeljen u dva razdoblja. Prva četiri razreda činila su zasebnu cjelinu, te su nakon završetka cjeline djevojke mogle prekinuti školovanje. Ženski licej je time bio osiguran samo za pripadnice srednje građanske klase. Tek 1920. godine licej postaje službena institucija pod nazivom Prva ženska realna gimnazija. Zbog manjka prostorija licej je privremeno prostor dijelio sa Ženskom stručnom školom. Učiteljice ženskog liceja 1895. godine dobivaju dopuštenje da slušaju predavanja na sveučilištu, a 1901. godine žene napokon dobivaju pravo redovitog upisa na Filozofski fakultet i na ostale obrazovne institucije.

4. Položaj žena u obrazovanju u 20. stoljeću

Prijelaz u 20. stoljeće donosi sve veće zahtjeve za novom, modernom ženom koja će samostalno ispunjavati zahtjeve građanskog društva. Međutim, s druge strane sve više jačaju niti koje povezuju tu istu ženu s tradicionalnim vrijednostima koje čuvaju dominantnu poziciju muškarca. „Tako se primjerice Pedagogijska enciklopedija 1895-1906. još uvijek drži općih pedagoških načela, a osnovno je razlikovanje odgoja dječaka i djevojaka. “Prava žena” je milosrđe, ljubav, prije svega majka. “Pravi muž” je neustrašiv borac, pobjednik, krasi ga tjelesna i duhovna energija.“ (Jagić, 2008:83) Također Davorin Trstenjak u časopisu „Napredak“ povezuje i naglašava važnost tradicije. Smatra da bi se djevojke trebale odgajati prvenstveno za ulogu majke kako bi se time ojačale moralne vrijednosti u obitelji. Stoga obrazovanje treba biti isključivo za status supruge i majke kako bi se usadili religiozno-moralni temelji odgoja o kojem će ovisiti blagostanje domovine. Upravo tijekom 1910. godine u Hrvatskoj i Slavoniji bilježi se ukupno 37,7% nepismenih muškaraca i 53,7% nepismenih žena. (Boban, 2004) Sama Dalmacija tijekom 70-ih godina 19. stoljeća ima vrlo visok postotak nepismene populacije, a prema popisu iz 1910. godine ukupno je 50% nepismenog stanovništva. Promatrajući stanje u Europi tijekom 19. stoljeća jasno se vide razlike u mogućnosti školovanja žena, a samim tim se ta činjenica odražava na sve veći postotak nepismenih žena. (Ujaković, 2005) Upravo ovi podatci ukazuju da je postojeći položaj žena unutar obrazovanja nepovoljan. U Hrvatskoj jako mali broj djevojčica je završavao srednju školu, dok gimnazija nije uopće bilo. Žene koje su imale određeno zvanje morale su često birati između svog zvanja i braka, jer su udajom bile prisiljene na mirovanje. Razdoblje između 1900. i 1919. godine karakterizira politička aktivnost usmjerena na otpor prema mađarskim i austrijskim vlastima što utječe na otvaranje četiri tipa škola i analfabetskih tečajeva za opismenjavanje odraslih. (Ujaković, 2005) Na temelju toga 1914. godine Sabor je donio zakon po kojem su žene mogle zadržati svoje zvanje, ali su morale pri izboru bračnog partnera dobiti dozvolu državnih vlasti. Upravo po pitanju položaja žena početkom 20. stoljeća istaknuo se Stjepan Radić, autor članka "O emancipaciji žena" u časopisu „Napredak“. Nastoji usmjeriti ženu k tome da postane racionalna, slobodna individua čiji će se rad cijiniti, a ujedno će postati temeljem stjecanja samostalnosti i ravnopravnosti. Na početku 20. stoljeća hrvatske žene su

često bile uskraćivane u političkim, ekonomskim i društvenim pravima samo zato što su pripadale “slabijem” spolu. Međutim, preko visokog obrazovanja polako ulaze u javni život putem zapošljavanja u različitim oblastima društvenog rada i pomalo čine značajnu brojku žena koje su participirale u stručnim i profesionalnim zanimanjima. Prvi svjetski rat donosi velike promjene položaju žena u Hrvatskoj. Muškarci su odlazili na front dok su žene u gradovima i na selima preuzimale brigu oko održavanja kućanskih poslova i obiteljskih gospodarstava. Zbog izlaganja težim fizičkim poslovima žene su se priviknule takvom načinu rada. Stoga, nakon rata nisu htjele prestati raditi, a u industrijskim zemljama njihov rad je bio tražen u tvornicama, državnim službama i uslužnim djelatnostima. Upravo Stjepan Radić tijekom rata upozorava na težak položaj žena u društvu te zbog obrane žena biva izbačen sa sjednice Sabora. „Karakteristično je da on seljacima nastoji dokazati značaj ravnopravnosti žene služeći se ugledom i značajem uloge žena kao majke i kršćanskim učenjem, te da kao političar radi kompromis s njihovim stavovima. Vidljivo je da je i on sam vezan za kršćanska načela, kao i da, kao i drugi, vjeruje da će ulazak žena u politiku izazvati radikalne promjene koje će voditi k miru i sporazumijevanju, pri čemu naglašava ulogu majki.“ (Boban, 2004:203) Radićevo zalaganje za ravnopravan položaj žena prelazilo je tadašnje uobičajne društvene okvire.

Drugi svjetski rat bio je prijelomni događaj za jugoslavensku zajednicu. Upravo se Drugi svjetski rat oslanjao na novu figuru žena iz europske kulturne povijesti. Premda se podržavala rodna ravnopravnost, jugoslavenski ideolozi nisu prakticirali sami prekid s kulturnim formama predrevolucionarnog društva utemeljenim na idejama rodne različitosti. Domoljublje je motiviralo žene na djelovanje šireći im mogućnost ženske emancipacije. Tako Branović ističe „da je socijalizam u osnovi zadržao autoritarne obrasce moći patrijarhalnog kulturnog nasljeđa i proširio diobu obiteljskih uloga na društvo u cjelini.“ (Jambrešić, Kirin, 2008:21) Možemo reći da je emancipacija žena u pravnoj, ekonomskoj i društvenoj sferi premjestila rodnu ekvidistancu stvarajući time nove rodne hijerarhije u prostorima političke distribucije moći gdje je uloga žena bila zanemarena. U sociokulturnom polju nove federalne države žene su bile vidljive te su bile nositeljice modernosti. „Premda je ideologija egalitarizma izjednačila muškarce i žene pred zakonom, ekvidistanca među spolovima održavala se unutar političke domene.“ (Jambrešić, Kirin, 2008:23) Pravna i socijalna zaštita, te pristup besplatnom obrazovanju, omogućilo je ženama razvoj vlastitih potencijala u nizu društvenih domena te pristup postignućima modernog društva. Stoga, narodna vlast spremno iskorištava želju žena za odgovornošću, poslom i izlasku iz obiteljske domene u javnost. Ističe se *Antifašistička fronta*

žena koja je zastupala interese žena te su svoju zadaću formirale oko izgradnje žene koja je sposobna odgajati djecu, pridonositi ekonomskom i političkom životu naroda pružajući time pomoć državi. „Ženama socijalističko društvo ne daje potporu, već ih smatra samo zamjenom za mušku radnu snagu, koja se nalazila u vojnom sektoru ili je aktivna u političkom i javnom životu.“ (Dijanić, Golubić, Niemčić, Stanić, 2004:319) Potaknute socijalizacijom u obitelji i školi, djevojke pretežno odabiru medicinske, tekstilne, trgovačke, učiteljske škole, itd. Prema popisu stanovništva iz 1960. godine, vidljivo je kako najviše djevojka u dobi od 19. godina pohađa medicinske škole (75,22%), učiteljske škole (75,26%), dok su puno manje zastupljene u strojarским, građevinskim i elektrotehničkim školama. Na višem stupnju obrazovanja (fakulteti), djevojke od 20 do 24 godine najčešće biraju filozofske fakultete na kojima je pohađanje visoko s 78,01%. (Dijanić, Golubić, Niemčić, Stanić, 2004) Upravo ovakav odabir zanimanja smješta žene u potplaćen ili podcijenjen sektor gospodarstva i društva. Iako obrazovane i zaposlene, žene nisu bile izjednačene s muškarcima po pitanju društvenog položaja. Njihov položaj biva dvostran, više nisu bile kućanice iako su obavljale poslove kućanica, a kod raspodjele društvene moći nisu bile jednake s muškarcima. Socijalizam nije puno učinio po pitanju spolnih uloga u društvu, jer se zadržao na pretpostavci da žene pripadaju radničkoj klasi i da s tim imaju više zajedničkog kao radnice, a ne kao žene. Usporedbom dvaju popisa stanovništva iz 1961. i 1971. godine uočava se smanjenje broja nepismenih za 3%. Takvi podatci ukazuju na bolji plan općeg obrazovanja koji polako mijenja podatke iz Kraljevine Jugoslavije koji obuhvaća razdoblje 1931. godine kad je bilo ukupno 32,7% nepismenih muškaraca i 57,1 % nepismenih žena. (Erlich, 1964.) Upravo šezdesetih i sedamdesetih godina 20. stoljeća odgoj i obrazovanje odraslih doživljava vrhunac utječući time na otvaranje škola i javnih ustanova za obrazovanje. Godina 1981. donosi smanjenje udjela nepismenih žena i to 8,4% u ukupnom broju stanovništva. Uspoređujući podatke iz 1971. godine vidljivo je kako je nepismenost žena pala s 12,9% na 8,4% ukazujući na sve bolji položaj žena u sustavu obrazovanja (Galeković, 2011.) Dolazi do promjena u ženskoj obrazovnoj strukturi prema broju upisanih na visoka sveučilišta. Tijekom akademske godine 1960/61. na visoka učilišta upisano je 32,75% žena i 67,2% muškaraca. U sljedećem razdoblju 1971. godine dolazi do povećanja broja upisanih žena te razlika iznosi visokih 10,74%. Između 1980. godine i 1990. godine broj upisanih žena i muškaraca na sveučilišta se izjednačuje, nakon čega slijedi veći broj upisanih žena. Povećanjem zastupljenosti žena na svim područjima rada, ali i u obrazovanju, može se objasniti sve većim udjelom obrazovanih žena u ukupnom stanovništvu. Analizom strukture stanovništva od 1961. godine do 1990. godine dolazi do postepenog povećanja broja mladih

žena koje završavaju srednje, više i visoko obrazovanje. Iako broj muškaraca prednjači u obrazovanju tijekom razdoblja između 1961. godine i 1990. godine, obrazovanost žena ga polako nadmašuje. Tijekom 1962. godine sve veći broj žena postaje magistar znanosti čineći tako ukupnu brojku od 20,4%. Rast nastaje tijekom 1970. godine na 30,5%, ali pad nastaje tijekom sljedećih deset godina za 3,1% te ponovno raste za 10% po desetljeću. Bez obzira na porast žena koje su magistrirale ili diplomirale, još uvijek je potreban porast kako bi potpuno izjednačio udio muškog i ženskog stanovništva s najvišim stupnjem obrazovanja.

5. Žene i obrazovanje u samostalnoj Hrvatskoj

Ratno stanje započeto 1990. godine u Hrvatskoj utječe na broj muškaraca i žena koji su se obrazovali. „Rat je, također, paradigma koja ljude, neovisno o njihovom htijenju, nužno spolno odvaja: rat ne može postojati bez patrijarhata, jer pojam patrijarhata odgovara pojmu borbe.“ (Tomić, Koludrović, 2000:15) U Hrvatskoj je, za razliku od ostalih postsocijalističkih zemalja, raspadom socijalizma došlo do mijenjanja političkog sustava i uspostavljanja samostalne nacionalne države. Ubrzo se uspostavljena država zatekla u ratnom sukobu koji je prerastao u višegodišnje ratno stanje, koje je završilo tek sedam godina nakon izbijanja prvih oružanih incidenata. Rat je ojačao patrijarhalne vrijednosti te je pridonio snažnijim učvršćenju patrijarhata u hrvatskom društvu. Tijekom Domovinskog rata veliki broj muškaraca pogiba mijenjajući ukupan broj stanovnika, ali i spolnu strukturu stanovništva. Neravnoteža u spolnoj strukturi, nastala ratnim zbivanjima dugo će određivati obrazovanu strukturu žena i općenitog stanovništva u Hrvatskoj. Podatci iz 1991. godine ukazuju da se trend smanjenja nepismenosti žena nastavio te je iznosio 4,8%. Postepeno nejednakost između obrazovanih žena i muškaraca postaje manje izražena. Kad uzmemo u obzir podatke iz Socijalističke Republike Hrvatske za razdoblje od 1948. do 1991. godine vidljivo je kako postepeno dolazilo do povećanja obrazovanosti ženskog stanovništva, ali i mijenjanja strukture obrazovanja koji dovodi do gubljenja srednje usmjerenog obrazovanja. (Dijanić, Golubić, Niemčić, Stanić, 2004.) Promjene uzrokovane tranzicijom u Hrvatskoj dovele su do mijenjanja različitih aspekata društvenih odnosa pa tako i u rodnim odnosima između muškaraca i žena. Ulaskom u tranziciju započinje blagi ekonomski oporavak zemlje, a i s time dolazi do povećanja ekspresivnih, postmaterijalističkih vrednota među ženama nakon izlaska iz ratne i postratne oskudice. „Pomak od tradicionalnosti prema modernosti u vrijednostima, stavovima i praksama žena, kao i općenito opadanje religioznosti i rodnog konzervativizma te stagniranje nacionalnog ekskluzivizma kod opće populacije indicira da je cijelo hrvatsko društvo počelo funkcionirati više kao društvo druge modernosti.“ (Tomić-Koludrović, 2015:22) Rodna jednakost postaje

ključan cilj postizanja svakog suvremenog društva, pa tako i hrvatskog. Bez obzira na donesene institucijske, ustavne i zakonske promjene u Hrvatskoj (Zakon o ravnopravnosti spolova), još uvijek postoji jasno vidljiva rodna nejednakost, osobito na tržištu rada. Dok je u ranoj tranziciji temeljni problem žena u području rada bio prisilan povratak u kuću ili opterećenje, u novijem tranzicijskom razdoblju do izražaja dolazi potplaćenost žena za isti rad u odnosu na muškarce. Žene su u istraživanom razdoblju 2005. godine bile bolje obrazovane od muškaraca, ali su u mnogim profesijama plaće muškaraca za isti rad bile veće. (Tomić, Koludrović, 2015) „Tradicionalnost društva, rasprostranjenost rodni stereotipa kao i seksizama najznačajnije su prepreke ostvarivanju rodne, a samim tim radne rodne ravnopravnosti. Ekonomska i socijalna prava žena uvelike su ovisna o vrijednosnim predodžbama vezanim uz podređen položaj žene u sferi obitelji, ali i svijesti društva.,, (Šimić, 2011:35) Stoga žene biraju tradicionalna, ženska zvanja te su zastupljenije u tim područjima. Usprkos tome, u udjelima profesorskih zvanja na fakultetima još uvijek je značajno više muškaraca (77,7% redovitih i 63,5% izvanrednih profesora) u odnosu na broj žena (22,3% redovitih profesorica i 36,5% izvanrednih). (Galić, Nikodem, 2009.) Usprkos izbornoj ravnopravnosti s muškarcima unutar obrazovanja, žene još uvijek nisu izjednačene s njima na tržištu rada. Kod obiteljskih odnosa još uvijek postoji nepovoljan položaj žena jer se prakticiraju tradicionalne vrijednosti, pa se žene više orijentiraju svojim obiteljima i zapostavljaju svoje obrazovanje i karijeru. Obrazovanje žena u Hrvatskoj i dalje bilježi rast, a kao razlozi se navode izjednačenje obrazovnih šansi i manji pritisak na stvaranje obitelji.

5.1. Rodna (ne)ravnopravnost i diskriminacija u hrvatskom obrazovanju

Unutar obrazovanja rasprava o rodnoj ravnopravnosti poprima novo gledište te donosi novo pitanje koje se tiče krize muškog identiteta, posebice nakon što je pokazano da dolazi do slabljenja uspješnosti muškaraca u području obrazovanja. Prema Baranović (2009.), glavni nedostatak današnjeg obrazovanja je nedovoljna pozornost koja se poklanja problemima koje dječaci imaju s čitanjem i pisanjem te nedovoljnoj razvijenosti njihovih specifičnih socijalnih i emocionalnih potreba. Feminističke kritičke analize upozoravaju kako je ovdje zapravo riječ o pojmu uspješnosti unutar školskog sustava što dovodi do potenciranja problema neuspješnosti dječaka te stavljanja u stranu problema ravnopravnosti žena. Unutar reprodukcije rodni nejednakosti ulaze i odnosi unutar škole i razreda. „Škola i posebice razred jesu prostor gdje se i nastavnici/ce i učenici/ce svakodnevno susreću sa socijalnim, ekonomskim, kulturnim i

rodnim raznolikostima i podjelama.“ (Baranović, 2009:41) Škola može biti sredina koja će učenicima dati prostor da se izražavaju i otkrivaju svoje individualne interese, dajući im poticaj i podršku, ali isto tako može biti mjesto gdje će učenici biti izloženi različitim pritiscima oko uspjeha i konfliktima koje se temelju na spolu. Osim vidljivih rodnih razlika zasnovanih na podjelama u nastavnom programu, udžbenicima, školskim pravilnicima i sl., postoje nevidljive razlike koje se očituju kroz: pohvale, kritike, podjele različitih poslova na temelju spola gdje je fizički posao za dječake, a uređenje škole za djevojčice. Analize rodnih razlika unutar obrazovanja uočavaju postojanje stereotipnih uloga. Veliku ulogu nose roditelji i način na koji odgajaju svoju djecu učeći ih o društveno prihvatljivim ulogama. Istraživanje Anne Colley pokazuje da rodne uloge odlučuju o izborima školskih predmeta. „Djevojčice koje su privrženije tradicionalnim predodžbama ženskih uloga vjerojatnije će privlačiti društveni predmeti, likovna umjetnost i glazba, a odbijati će ih tjelesni odgoj. Na drugoj strani, dječake koji imaju konvencionalne predodžbe muškosti privlači tjelesni odgoj, ali ne vole engleski.“ (Haralambos, Holborn, 2002:861). Colley zaključuje da se upravo kroz izbor predmeta i dalje održavaju društvene uloge odraslih muškaraca i žena te sposobnosti koje se pripisuju muškarcima i ženama na temelju njihovih uloga u rodnim stereotipima o akademskim predmetima učvršćujući time stereotipe koje dobivaju tijekom socijalizacije. Pored postignutih rezultata oko rodne ravnopravnosti, još uvijek se u različitim obrazovanim institucijama i zanimanjima pokazuje kako su žene podzastupljene u profesijama koje se povezuju s prirodoslovljem i matematikom. Upravo kroz školsko obrazovanje dolazi do reprodukcije rodnih nejednakosti: politikom zapošljavanja, procedurama za rukovodeća mjesta u školi, obrazovnim programima te odnosima nastavnika prema učenicima. „Iako danas težimo školstvu koje svima pruža jednake šanse, mnogi nisu u mogućnosti obrazovati se zbog dvaju usko povezanih razloga koji ih sputavaju – kulturne depriviranosti i stvarne neimaštine.“ (Galeković, 2011:45) Na komunikaciju i interakciju unutar razreda i škole važnu ulogu igra nastavnik te njegov odnos prema dječacima i djevojčicama. Percepcija nastavnika ima važnu ulogu u sagledavanju rodnih identiteta i uloga. „Istraživanja upozoravaju da je široko rasprostranjena pretpostavka da su dječaci inteligentniji od djevojčica, da imaju veći potencijal za akademski uspjeh općenito, a posebice u matematici i prirodoslovnim znanostima. Spomenuta pretpostavka da su dječaci bolji u analitičkom mišljenju obično je praćena stereotipnim mišljenjem da su djevojčice bolje u opservaciji, socijalnim vještinama, jezicima i umjetnosti.“ (Baranović, 2009:42) Takvo razmišljanje se zadržalo unatoč pokazateljima većeg uspjeha djevojčica. Prema istraživanju Baranović, Galić (2009) podaci ukazuju kako veliki

udio ispitanika prihvaća promociju stereotipne slike o ženama kao osjećajnim i nježnim osobama i muškarcima kao poduzetnim i hrabrim osobama (37% ispitanika se složile, a 29% se ne slaže). Također, analiza rodne osjetljivost čitanki za osnovne škole i gimnazije pokazale su na nedovoljnu rodnu osjetljivost. Istraživanje Baranović, Doolan i Jugović (2008) ukazuje kako su žene u čitankama marginalizirane i prikazane na stereotipan način, kao majke i odgajateljice. Na taj se način preko udžbenika odašilje poruka da žena pripada sferi privatnosti, dok su javnost i profesionalna karijera prvenstveno namijenjene muškarcu. Samo istraživanje rodne osjetljivosti kod nastave književnosti ukazalo je na razliku između rodne osviještenosti i praktičnog ponašanja nastavnika u razredu. Nastavnici u Hrvatskoj imaju razvijenu svijest o rodnoj ravnopravnosti, ali unatoč tome rodno diskriminiraju učenike. Diskriminacija je vidljiva kod podjele poslova gdje se od dječaka traži pomoć kod fizičkih poslova, a od djevojčica da uređuju prostor. Također, vidljiva su različita očekivanja u pogledu ponašanja dječaka i djevojčica (od djevojčica se očekuje da budu tiše i mirnije).

5.2. Obrazovna struktura hrvatskog stanovništva prema spolu

U Hrvatskoj vrlo mali broj istraživanja bavi se rodnim aspektima obrazovanja. Provedena istraživanja fokusiraju se na probleme zastupljenosti žena u pojedinim vrstama i razinama obrazovanja te feminizacije obrazovne djelatnosti. Ističe se provedeno istraživanje o zastupljenosti i načinu prezentiranja žena u udžbenicima književnosti, nastavničke i učeničke percepcije rodne osjetljivosti udžbenika te mišljenje učenika/ca o rodnoj osjetljivosti interakcije i komunikacije na nastavi književnosti u osnovnim školama. (Baranović, 2009) Kako bi se lakše uključile na tržište rada i bile što konkurentnije obrazovanim muškarcima, žene češće postižu više razine obrazovanja. Na taj način žene ulaze u ekonomsko aktivno stanovništvo, a obrazovanje im služi da kreiraju stavove i vrijednosti koje će kasnije prenijeti na svoju djecu. Obrazovnu strukturu stanovništva moguće je promatrati prema dvama osnovnim obilježjima stanovništva: pismenosti i školskoj spremi. Prema istraživanju Baranović, Galić (2009) oko pitanja percepcije ostvarenosti rodne ravnopravnosti u hrvatskom obrazovanju, ispitanici su smatrali da muškarci i žene u Hrvatskoj imaju jednake obrazovne šanse te da postoji jednak tretman djevojaka i mladića pri vrednovanju njihovog školskog uspjeha.

Tablica 2: Postotak učenica u osnovnim i srednjim školama te studentica na fakultetima³

³ Državni zavod za statistiku, „Žene i muškarci u Hrvatskoj 2016“, str. 24

Godina	Osnovne škole	Srednje škole	Fakulteti
1991.	61,7	30,3	8,0
2001.	48,3	40,5	11,2
2011.	37,2	45,9	16,7

Uspoređujući podatke u razdobljima od 1991. do 2011. godine uočava se rast broja žena unutar obrazovnog sustava. U razdoblju 1991. godine veći je broj učenica koje su pohađale osnovne škole, ali su rjeđe završavale srednje škole i fakultete. Ove brojke možemo povezati sa ratom koji je u to vrijeme bio aktualan na našim prostorima. Izlazak iz ratnog stanja, popraćen tranzicijom, donosi povećanje učenica u srednjim školama i fakultetima. Izostavimo li osnovnu školu, koja se smatra obaveznom, iz podataka o srednjim školama možemo uočiti da se broj učenica u razdoblju između 2000. i 2011. godine povećao, a usporedno s tim dolazi do rasta studenica koje pohađaju fakultete. Tijekom 2013./14. školske godine ukupno 51,3% učenika je završilo srednju školu, dok je malo manji broj učenica od 48,7% završio srednju školu. Školska godina 2014./15. nosi veće promjene. Tijekom 2014./15. školske godine povećava se broj učenica sa završenim srednjim školama na 50,1%, dok opada broj učenika na 49,9%. (Državni zavod za statistiku "Žene i muškarci u Hrvatskoj 2016":26) Ove podatke možemo povezati sa češćim slabljenjem uspješnosti muškaraca u obrazovanju i urođenim razlikama. Učenice pokazuju veću odgovornost za školovanjem i češće ga uspješno završavaju. Podaci iz 2016. godine (tablica 3) pokazuje kako su učenice u osnovnom obrazovanju zastupljenije od učenika, ali se u srednjem obrazovanju vidi razlika u pohađanju. Ove brojke možemo protumačiti na više načina. Može se postaviti pitanje je li u pitanju veći broj muške populacije u odnosu na žensku populaciju ili još uvijek vrijedi tradicionalna pretpostavka prema kojoj dječaci češće nastavljaju školovanje od djevojčica. Najveći pomak se očituje u zastupljenosti žena u višem i visokom obrazovanju

Tablica 3. Postotak stanovništva starog 15 i više godina prema razini obrazovanja.⁴

Stupanj obrazovanja	Žene	Muškarci
Osnovno obrazovanje	37,2	23,8
Srednje obrazovanje	45,9	60,0

⁴ Državni zavod za statistiku, „Žene i muškarci u Hrvatskoj 2016“, str. 24

Više i visoko obrazovanje	16,7	16,0
----------------------------------	------	------

Slika o rodnoj osjetljivosti školskog sustava mijenja se kada promatramo spolnu strukturu srednjeg obrazovanja po vrstama škola. Klasifikacijom srednjih škola pokazuje se da na razini srednjeg obrazovanja postoji razlika u udjelu učenica po vrstama škola.

Tablica 4. Postotak učenica po vrstama srednjih škola⁵

Vrsta škole	2013./14.god.	2014./15.god.
Gimnazije	61,6	61,5
Tehničke i srodne	46,7	49,3
Industrijske i obrtničke	35,2	36,1
Umjetničke škole	71,1	74,4

Iz podataka (tablica 4) je vidljivo da najveći broj učenica pohađa gimnaziju i umjetničke škole. Tijekom cijelog promatranog razdoblja uočava se manji udio učenica u industrijskim i obrtničkim školama. Gledajući spolnu strukturu srednjih škola u cjelini, može se reći kako još uvijek prevladava rodno, tradicionalna slika obrazovanja. Tradicionalna slika obrazovanja muškaraca i žena postaje vidljiva na razini srednjoškolskog obrazovanja jer je to upravo vrijeme kada prestaje obavezno obrazovanje i kad učenici samostalno odlučuju o budućem obrazovanju i profesionalnom putu. Obrazovni sustav igra ulogu usmjeravanja djevojaka prema „ženskim područjima“. (Haralambos, Holborn, 2002.)

Uspoređujući sliku hrvatskog obrazovanja s europskom vidljivo je da Hrvatska polako, ali sigurno prati europske standarde. Tijekom 2010. godine ukupno 79% mladih u Europi u dobi od 20 do 24 godine uspješno završava više sekundarno obrazovanje. Ova brojka pokazuje pozitivan trend rasta obrazovanja u cijeloj Europi od 2000. godine. Na temelju toga tijekom posljednjih deset godina u većini europskih zemalja došlo je do porasta broja mladih koji imaju najmanje kvalifikaciju višeg sekundarnog obrazovanja. Povećanje je najviše vidljivo u Portugalu (+15,5%) i Malti (+12,4%) te Bugarskoj s povećanjem od + 9,2%. U Europi je

⁵ Državni zavod za statistiku, „Žene i muškarci u Hrvatskoj 2016“, str. 26

tijekom 2000. godine 53,7% studenata bilo ženskog roda, a taj je postotak narastao u 2009. godini na 55,7% pokazujući time kako je sve veća participacija žena u obrazovnom sustavu. Eurostat donosi da najveću razliku u broju studenata između muških i ženskih osoba imaju zemlje Latvija i Island gdje gotovo dvije trećine studentske populacije čine upravo žene. Najveći broj muškaraca na studijima zabilježen je u Turskoj i Njemačkoj. (Lovrić, 2015.) Hrvatska bilježi rast žena u obrazovnom sustavu smanjujući time rodni jaz koji je nastao kao posljedica tradicionalnog društva.

Tablica 5. Postotak studenata koji su diplomirali prema vrstama visokih učilišta u 2014.⁶

Vrsta studija	Žene	Muškarci
Visoke škole	47,6	52,4
Veleučilišta	54,1	45,9
Fakulteti	62,0	38,0
Stručni studij	63,8	36,2
Sveučilišni studij	61,8	38,2
Umjetničke akademije	62,5	37,5

Promatrajući podatke iz tablice 5 vidljivo je da se sve veći broj žena odlučuje upisati studije, ali i dalje postoji vidljiva spolna razlika na razini vrsta visokih učilišta. Žene najčešće završavaju fakultete (62,0%), a najviše upisuju stručne studije (63,8%). Muškarci slabo završavaju fakultete i umjetničke akademije, dok češće pohađaju veleučilišta (45,9%) i visoke škole (52,4%). Žene su najčešće podzastupljene na fakultetima računarstva i inženjerstva, a veći broj ih ima u društveno-humanističkim područjima, obrazovanju, zdravstvu i socijalnoj skrbi. (Baranović, 2009) Ovo ukazuje da još uvijek u hrvatskom obrazovanju žene češće biraju zvanja koja su tipično ženska. Rezultati s Eurostata iz 2012. godine pokazuju kako u Europi jedna trećina (32,8%) onih koji studiraju društvene znanosti i ekonomiju od kojih su većinom žene (3,9 milijuna). Po većini područja tehničke znanosti isto pokazuju veliki broj studenata od ukupno 15%, a trećinu ih čine upravo osobe muškog spola. Nakon toga slijedi područje biomedicinske znanosti s 14,3% studenata gdje je najviše zastupljeno osoba ženskog spola. Područja studiranja gdje su najviše zastupljene žene su društvene i humanističke znanosti i

⁶ Državni zavod za statistiku, „Žene i muškarci u Hrvatskoj 2016“, str. 30

medicina, dok najviše muških osoba ima u području tehničkih znanosti. (Lovrić, 2015) Takvi podaci ukazuju da i na europskoj razini još uvijek postoji stereotipna podjela oko izbora zanimanja. Na europskoj razini, kad je riječ o tercijarnom obrazovanju, nekoliko zemalja (Danska, Španjolska, Luksemburg, Finska i Norveška) uočavaju pad broja diplomiranih unutar dobne skupine 20 do 24 godine. Pojedine europske zemlje (Češka, Poljska, Slovenija i Slovačka) bilježe pad mladih koji završavaju više sekundarne razine. Takav pad unutar obrazovanja možemo povezati s mogućim stanjem u državi. Hrvatska s brojkom od ukupno 95% prednjači pred europskim zemljama. (Ključni podaci o obrazovanju u Europi 2012, 2012).

Spolna struktura promoviranih magistrica i doktorica u pojedinim znanstvenim područjima (tablica 6) pokazuje da se na poslijediplomskoj razini smanjuje jaz u zastupljenosti žena i muškaraca unutar znanstvenih i umjetničkih područja. Međutim, tehničke znanosti i dalje ostaju područje gdje su muškarci zastupljeniji od žena, a humanističke znanosti ostaju „žensko“ područje s brojčanom prevagom žena. Provođenje „muško“ i „ženskih“ obrazaca školovanja upućuje na to da je školski sustav u Hrvatskoj još uvijek nedovoljno rodno osjetljiv. Tomić, Koludrović (2015) povezuje stupanj obrazovanja s imanjem djece. Njeno istraživanje pokazuje da češće mlađe visoko obrazovane žene imaju djecu (53,8%) od mlađih žena sa srednjom stručnom spremom (40,9%) i osnovnom školom (11,9%). Ovi podaci odudaraju od nekih zemalja unutar Europe gdje u cjelini više rađaju manje obrazovane žene. Tomić, Koludrović (2015) ove podatke povezuje s kompleksnosti društvenog položaja žena u razdoblju rane tranzicije gdje su najviše mlađe obrazovane žene motivirane za kombiniranjem majčinstva i zaposlenja. Preuzimajući ulogu majke i domaćice, žene imaju manje vremena da se posvete pisanju znanstvenog rada, pa se zbog toga teže odlučuju za magisterij i doktorat. Navedene činjenice zasigurno će i dalje činiti razliku među spolovima, dajući muškarcima lakši put do postizanja znanstvenih titula.“ (Galeković, 2011: 56)

Tablica 6. Postotak promoviranih magistrica znanosti, magistrica specijalistice i doktorica znanosti prema znanstvenim i umjetničkim područjima (2015. god.)⁷

Znanstvena područja	Magistricе znanosti i magistricе specijalistice	Doktorice znanosti
Prirodne znanosti	100,0	66,4
Tehničke znanosti	12,0	32,3

⁷ Državni zavod za statistiku, „Žene i muškarci u Hrvatskoj 2016“, str. 31-32

Biomedicina i zdravstvo	67,8	63,9
Biotehničke znanosti	100,0	52,1
Društvene znanosti	64,0	57,4
Humanističke znanosti	61,1	65,3
Umjetničko područje	-	75,0
Interdisciplinarno područje	75,0	75,0

Može se zaključiti da je hrvatsko društvo u mnogim aspektima rodni pitanja tradicionalno i da se tradicionalni utjecaji reflektiraju i na samo obrazovanje. Globalni trend sve boljih obrazovnih postignuća žena ostavio je posljedice i na stanovništvo Hrvatske. U Europi se slika obrazovnog sustava i strukture poboljšala u odnosu na prije zahvaljujući novim reformama i strategijama. Trajanje školovanja se u zemljama članicama Europske unije produljio, a struktura visokoobrazovanih osoba se promijenila pa sada u visokom obrazovanju dominiraju žene, dok veći broj muškaraca prevladava u strukovnom obrazovanju. Stoga, i u Europi i Hrvatskoj postoje nedostaci u obrazovnom sustavu koji znaju degradirati pojedine skupine te upravo iz tih razloga osobe nemaju jednak pristup obrazovanju. Bez obzira na socioekonomski status i status u društvu, obrazovni sustav mora pružiti prikladno obrazovanje kako bi se mlada osoba razvila i osigurala sebi probitak.

6. Zaključak

U ovom radu prikazane su obrazovne i rodne nejednakosti u Hrvatskoj. Povijesnim prikazom obrazovanja žena na svjetskoj razini prikazan je razvitak obrazovanja kroz novi vijek u kojem polako dolazi do sve većeg zalaganja za jednakim mogućnostima žena u obrazovanju. Suvremeno doba donosi ravnopravnije odnose između muškaraca i žena. Upravo kroz obrazovanje žene imaju mogućnost ostvariti emancipaciju te ukinuti tradicionalne rodne uloge i stvoriti nove modele ponašanja unutar društva. Tijekom 19. stoljeća obrazovanje žena u Hrvatskoj prolazi kroz neke promjene koje su kasnile u odnosu na neke druge europske zemlje. Najveći se pomak vidi u otvorenju ženskih srednjoškolskih institucija pod okriljem ženskih organizacija. Obrazovne prilike ukazuju da su djevojčice češće bile isključene iz obrazovanja. Upravo zbog toga javlja se potreba za obaveznim školstvom za dječake i djevojčice u trajanju od pet godina. Kao važna figura u hrvatskom obrazovanju javlja se Marija Jambrišek, koja se bavila položajem žena u hrvatskom društvu, ali i unutar obrazovanja. Zaključuje da se djevojčice odgajaju da im glavni cilj bude dobra udaja, čineći ih tako igračkama u rukama muškaraca. Upravo obrazovanje krajem 19. stoljeća prolazi kroz veliki broj promjena koje uključuju proces normizacije, uklapanja u centralističku, administrativnu državu u kontekstu liberalizacije i sekularizacije društva. Upravo školovanje djevojaka izaziva negodovanje uzrokovanim otporom obitelji koji se drže tradicionalnog pogleda na žene u društvu. Položaj žena u 20. stoljeću i dalje ostaje povezan s tradicionalnim vrijednostima koje čuvaju dominantnu poziciju muškarca. Po pitanju položaja žena na početku 20. stoljeća ističe se Stjepan Radić koji nastoji usmjeriti ženu k tome da postane slobodna individua koja ima mogućnost da postane samostalna i ravnopravna u društvu. Unutar jugoslavenske socijalističke

zajednice emancipacija žena u pravnoj, ekonomskoj i društvenoj sferi premješta rodnu ekvidistancu stvarajući time novu rodnu hijerarhiju u prostoru političke distribucije moći gdje je žena bila zapostavljena. Pravna i socijalna zaštita, te pristup obrazovanju, omogućuje ženama da razviju svoje potencijale te da pristupe postignućima modernog društva. Tijekom tog razdoblja postepeno dolazi do povećanja žena unutar obrazovnog sustava, a time dolazi i do povećanja zaposlenih žena. Međutim, veća zaposlenost žena u socijalističkom društvu nije bila rezultat njihovog izbora i borbe za emancipaciju, nego posljedica egalitarističke ideologije. Ravnopravnost žena u zaposlenju prekrivala je patrijarhalne i tradicionalne rodne odnose na drugim područjima života, a posebno u obitelji. Razdoblje 21. stoljeća donosi mijenjanje rodnih odnosa između muškaraca i žena. Osim nejednake raspodjele unutar obrazovnog sustava, javlja se i diskriminacija popraćena rodnim stereotipima koji se najviše uočavaju unutar škole. Obrazovna struktura hrvatskog stanovništva pokazuje da su djevojčice više zastupljenije u obrazovanju s obzirom na prijašnja razdoblja. Pomak se vidi u sve većem broju žena koje završavaju više i visoke škole. Može se zaključiti da je hrvatsko društvo u mnogim pitanjima tradicionalno i da se tradicionalni utjecaji dosta reflektiraju i na samo obrazovanje. Međutim, kako je obrazovanje samo po sebi snažan čimbenik emancipacije, za očekivati je da će pokazani trend sve veće zastupljenosti žena na svim razinama obrazovanja postupno dovesti i do promjene društvenih vrijednosti.

7. Literatura

Baranović, Branislava (2009). „Rodna (ne)ravnopravnost i diskriminacija u obrazovanju“, u: Kamenov, Željka, Galić, Branka (ur.). *Istraživanje ‘Percepcija, iskustva i stavovi o rodnoj diskriminaciji u Republici Hrvatskoj’*. Zagreb: Biblioteka ONA, 49-58.

Baranović, Branislava., Jugović, Ivana. i Doolan, Karin. (2008). Kojega su roda čitanke iz književnosti? Zagreb: Institut za društvena istraživanja u Zagrebu, Centar za istraživanje i razvoj obrazovanja.

Boban, Branka (2004). „Materinsko carstvo“ Zalaganje Stjepana Radića za žensko pravo glasa i ravnopravan položaj u društvu.“, u: Feldman, Andrea (ur.). *Žene u Hrvatskoj. Ženska i kulturna povijest*. Zagreb: Institut "Vlado Gotovac" Ženska infoteka.

Dijanić, Dijana, Golubić-Merunka, Mirka, Niemčić, Iva, Stanić, Dijana (2004). *Ženski biografski leksikon – Sjećanje žena na život u socijalizmu*. Zagreb: Centar za ženske studije

Državni zavod za statistiku (2011). *Žene i muškarci u Hrvatskoj*. Zagreb.

Državni zavod za statistiku (2016). *Žene i muškarci u Hrvatskoj*. Zagreb.

Erlich, S. Vera (1964). *Porodica u transformaciji*. Zagreb: Naprijed

Feldman, Andrea (2004). „Proričući gladnu godinu: žene i ideologija jugoslavenstva (1928.-1939.)“, u: Feldman, Andrea (ur.). *Žene u Hrvatskoj. Ženska i kulturna povijest*. Zagreb: Institut "Vlado Gotovac" Ženska infoteka.

Galeković, Sabina (2011). Promjene u obrazovnoj strukturi ženskoga stanovništva u Republici Hrvatskoj od 1961. do 2006. godine, *Kroatologija* 2(2011)1: 42–58

Galić, Branka, Nikodem, Krunoslav (2009). „Percepcija rodnih jednakosti i šansi pri zapošljavanju u hrvatskom društvu. Pogled nezaposlenih žena“, *Revija za socijalnu politiku*, Vol.16 No.3: 253-270

Giddens, Anthony (2007). *Sociologija*. Zagreb: Nakladni zavod Globus.

Goranjek, Ograjšek, Ida (2004). „On uči, ona pogađa, on se sjeća ona prorokuje“- pitanje obrazovanja žena u sjevernoj Hrvatskoj krajem 19. stoljeća“, u: Feldman, Andrea (ur.). *Žene u Hrvatskoj. Ženska i kulturna povijest*. Zagreb: Institut "Vlado Gotovac" Ženska infoteka.

Goranjek, Ograjšek, Ida (2007). „Reforma obrazovanog sustava kao jedno od ključnih društvenih pitanja 19. stoljeća“, *RADOVI-Zavod za hrvatsku povijest*, Vol.39: 57-96.

Haralambos, Michael, Martin Holborn. (2002). *Sociologija. Teme i perspektive*. Zagreb: Golden marketing.

Jagić, Suzana (2008). „Jer kad žene budu žene prave...“ : Uloga i položaj žena u obrazovnoj politici Banske Hrvatske na prijelazu u XX. stoljeće“, *Povijest u nastavi*, Vol.VI No.11 (1): 78-100.

Jambrešić, Kirin, Renata (2008). *Dom i svijet*. Zagreb: Centar za ženske studije

Knežević, Đurđa (2004). „Kraj ili novi početak? Feminizam od šezdesetih do danas u Jugoslaviji/ Hrvatskoj“ u: Feldman, Andrea (ur.). *Žene u Hrvatskoj. Ženska i kulturna povijest*. Zagreb: Institut "Vlado Gotovac" Ženska infoteka.

Koludrović- Tomić, Inga (2015). Pomak prema modernosti. Žene u Hrvatskoj u razdoblju „zrele“ tranzicije. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk. Hrvatsko sociološko društvo

Ključni podaci o obrazovanju u Europi 2012 (2012). Izvršna agencija za obrazovanje, audiovizualnu politiku i kulturu: Brussels

Krstec, Tijana (2008). „Pravo na obrazovanje žena“, u: Zaharijević, Adriana (ur.). *Neko je rekao feminizam? Kako je feminizam uticao na Žene XXI veka*. Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar, str. 11-562.

Ritzer, G. (1997). *Suvremena sociologijska teorija*. Zagreb: Globus.

Lovrić, Valentina (2015). „Socijalni aspekti obrazovanja.“ <https://repositorij.efzg.unizg.hr/islandora/object/efzg:> (06.10.2016.)

Stein, Edith. (1990). *Žena-njezina zadaća po naravi i milost*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost i hrvatski karmelićani i karmelićanke.

Šimić, Ana (2011). „Rodna dihotomija distribucije nezaposlenosti za vrijeme ekonomske krize u Hrvatskoj“, *Praktični menadžment : stručni časopis za teoriju i praksu menadžmenta*, Vol.2 No.2: 34-39

Ujaković, Branka (2005). *ABC ZA ODRASLE - opismenjavanje odraslih u 20. stoljeću*. Zagreb: Hrvatski školski muzej

Walby, Sylvia (2005). *Rodne preobrazbe*. Zagreb : Ženska infoteka.